

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ НА ПУЛИЕВИ ПРЕЗ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО

Ивайло Найденов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Изложението разглежда спомоществователната активност на Пулиеви от гр. Карлово в периода 1835 – 1875 г. Анализирани са общо 45 старопечатни издания (от които 42 на български и 3 на гръцки език) и техните списъци със спомоществатели. Различни представители на рода се изявяват като щедри радатели за просвета и книжнина в продължение на 40 години. Най-много книги (20 на брой), в които срещахме Пулиеви, представляват учебници или учебни помагала, посредством които членовете на карловския род са се докосвали до модерните за времето си идеи в сферата на науката и търговията. Намираме ги като спомощници в книги с религиозно съдържание, с морално-дидактична насоченост и пособия, нужни на модерния буржоазен човек, както и в художествени произведения. Това е доказателство за разностранните им интереси и промяната в менталните нагласи на представителите на рода. Пулиеви се явяват като най-активни спомоществатели през 40-те и 50-те години на XIX в., което е доказателство за икономическата им мощ и значимата обществена роля през този период. Що се отнася до 60-те и 70-те години, динамиката на спомоществователната активност на Пулиеви е много по-скромна и може би се дължи на по-ограничената им обществена ангажираност и залеза на предприемаческата им дейност. Като щедър меценат в периода 1872 – 1875 г. се изявява Тодор Христов Пулиев. Пищната титулатура, с която Пулиеви присъстват в редица списъци, също доказва голямото уважение към рода през епохата на Българското възраждане.

Keywords: Pulievi, subscription lists, subscription system, old printed books, books' dissemination, subscribers' titles

Спомоществователските списъци в старопечатните книги от епохата на Възраждането отдавна са оценени като важно градиво за диренията в сферата на културната, стопанската и социалната история¹⁾. Не по-малко ценни са за изследователя и податките, касаещи просопографски проблеми. Въпреки че българската историография е направила много за изследването на този изворов материал, все още има проблеми, които се нуждаят от допълнително и подробно проучване. Такъв е случаят със спомоществователната активност на представителите на Пулиевия²⁾ род. Наистина в някои изследвания е обър-

нато внимание на този въпрос, но съвсем лаконично и общо³⁾. От тази гледна точка, в настоящия текст ще анализирам спомоществателските списъци в 45 книги, обхващащи периода 1835 – 1875 г.⁴⁾ Така предложените хронологични рамки се налагат от факта, че първата книга, в чийто списък се открива представител на рода, е четвъртата част на „Славяноболгарское детеводство“, публикувана през 1835 г. Що се отнася до горната граница – тя се обуславя от последното установено присъствие на член на Пулиевата фамилия като спомоществател⁵⁾. Важни са две уточнения. Първо, тъй като през Възраждането са отпечатани 202 книги на български със спомоществование⁶⁾, а Пулиеви се явяват подписници в 42 от тях, това означава че представителите на карловския род са спомоществатели в 20,8% от книгите, издадени чрез всенародна подписка. Второ, в **таблица 1** съм включил три издания на гръцки език, където е регистриран Николай Павлов Пулиев⁷⁾.

В това проучване ще предложа отговор на следните въпроси: Какъв тип книжовна продукция е била обект на интерес от страна на Пулиеви? Каква е динамиката в спомоществателната активност на представителите на карловския род? Какво е социалното им положение и как то е отразено в спомоществателните списъци? Каква промяна настъпва в мисленото на тези „тежки търговци“? Ще се опитам също така да допълня някои щрихи от родовите връзки, живота и професионалната ангажираност на членове на прочутата чорбаджийска фамилия.

В една своя публикация Н. Данова се въздържа от това да се солидаризира с гръцкия изследовател Филипос Илиу, който твърди че „включването на някого в списъците на спомоществатели не всякога е означавало задължително четене на дадената книга“⁸⁾. Считам, че Пулиеви са били запознати с литературата, в която се явяват като спомоществатели, и което е по-важно – били са повлияни от модерните за Европа през XIX в. идеи. Надявам се с изложението по-долу да обоснова това свое твърдение.

Според данните, обобщени в **таблица 2**, най-голям интерес за Пулиеви представлявала учебникарската книжнина – става въпрос за 20 издания (44,44%)⁹⁾. Пулиеви се изявяват като подписници в аритметическите ръководства на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович („Славеноболгарское детеводство...“, Част IV¹⁰⁾), „Стихийна аритметика“ (1843) на Сава Радулов, „Кратка елементарна геометрия“ (1873) в превод на Ив. Гюзелев. Различни представители на Пулиевия род се подписвали за едно, три и пет издания (**таблица 1**), което е податка за това, че тези книги са били предназначени или за лично ползване, или пък за подарък (или дар на училище, читалище и пр.). Онова, което е важно в случая, е фактът, че посредством тази литература българинът през Възраждането е усвоявал знания и умения, характерни за търговското поприще. В посочените учебници например бихме могли да открием информация за мерните и парични единици и т. н.¹¹⁾ Работейки с ар-

хивни материали от фонда на братя Пулиев, бих отбелязал, че явяващите се често като спомоществатели Христо и Николай Тодорови Пулиев познавали тази информация и прилагали на практика усвоените знания в своята търговска дейност. Не случайно, всяко тяхно писмо е придружено от къде по-подробна, къде по-лаконична информация за циркулацията на монети, количества продадена стока и т. н.¹²⁾

В четвъртата част на „Славяноболгарское детеводство“ се появява като спомоществател „Иоаннъ Теодорович Пулиоглу“. Очевидно е, че става въпрос за третия син на Тодор Пулиев, роден през 1820 г.¹³⁾ Това, че Иван Пулиев присъства като спомоществател във въпросното издание, е също податка за неговото ранно ориентиране към търговския занаят и не е случаен фактът, че по силата на контракта от 1. 01. 1839 г., сключен между братята Христо и Николай Т. Пулиев и Евлогий Георгиев, „Николай Пулиев ще да има в Галац за слуга Ивана брата своего“¹⁴⁾. В случая става въпрос за приобщаването на Иван на една млада възраст (19 години) в семейния бизнес, защото чиракуването било необходимо условие за „обиграването“ на дадената личност в търговския занаят. Определено може да се каже, че „Аритметическото руководство“ е спомогнало за неговото обучение в търговските практики, тъй като са дадени разяснения и конкретни задачи от търговско естество¹⁵⁾.

В аритметиките от 30-те и 40-те години на XIX в. (както и в по-късните такива) се прокрадва информация, касаеща отношенията между съдружниците, вложения капитал и подялбата на печалбата¹⁶⁾. В тези учебници са включени и задачи, които илюстрират теоретичното изложение. Ще посоча само един пример. Във втората част на „Българска аритметика“, издадена през 1845 г. от Христодул Костович Сичан-Николов под надслова „Съдружество“, е отбелязано: „Троица съдружници положили в търговия първий 12 000, вторий 8000, а третий 4000 гроша, и придобиха 5430 гроша. Пита се по колко се пада всекиму да земе според количеството, което е положил в съдружието?“¹⁷⁾. По-нататък следват конкретните сметки и разяснения по задачата¹⁸⁾. Тези модерни за времето си търговско-правни знания са били характерни за българските търговци, включително и за братя Пулиев. Считаю, че податка за това влияние е информацията, фигурираща в договора от 1. 01. 1839 г., с който е създадено съдружието „Пулиев – Георгиев“. В член 1 е отбелязан вложеният капитал от тримата съдружници – Христо и Николай Тодорови Пулиев и Евлогий Георгиев¹⁹⁾. В следващия, 2 член изрично е посочено, че „Ще се дели на троица на всекиму според капиталът“²⁰⁾.

В историографията е отбелязан фактът, че търговските знания се разпространяват и чрез учебниците по всеобща история, които разглеждат актуална за времето история, което предполага включването на информация, касаеща постиженията в сферата на науката, техниката и търговията през XIX в.²¹⁾ Съгласен съм с това твърдение и бих отбелязал, че най-вероятно Николай Т.

Пулиев и Христо Д. Пулиев се явяват спомоществатели в „Кратка всеобща история“ в превод от руски език на Георгий Йошев (по една бройка, вж. **таблица 1**) не само защото проявявали интерес към историческото познание, но и защото чрез досега си с въпросната книга получавали актуална информация за стопанската обстановка в Европа. Вече бе споменато, че посредством учебникарската книжнина в българските земи навлизали модерни идеи от Западна Европа. В този смисъл интересни са податките за напредъка на Англия, Франция, Германия в сферата на „науките, изкуствата, *търговията* (курсивът е мой – И. Н.) и фабриките“⁽²²⁾. В тази последна тема, озаглавена „Успехи просвещения и образования въ най-новото време“, е обърнато специално внимание на изложението в Лондон от 1851 г. и произведенията, които биха могли да се зърнат там⁽²³⁾. Преводачът Г. Йошев е допълнил руския текст с някои по-близки до българите примери: „Фабриците като ся умножили и търговията ся усилила. Който е ходил в Цариград видял е колко множество кораби дохождат из Англия, Франция, Испания, Германия, Русия, Гърция и други държави, с различни стоки, които се растурят по всичката пространна Отоманска империя“⁽²⁴⁾.

Николай П. Пулиев и Христо Т. Пулиев се явяват спомоществатели в „Първичка българска граматика“ на Иван Богоров съответно с 1 и 5 бройки (**таблица 1**). Тези податки също са интересни с оглед на това, че именно историята, географията и граматиката „са трите основни сфери, крепящи националната идентичност“⁽²⁵⁾. Нещо повече – Христо Т. Пулиев се е записал за 5 бройки, което може би се дължи на факта, че синът на Тодор Пулиев, подбуден от патриотични чувства, е предплатил издаването на книга освен за себе си, но и за свои роднини, приятели или пък като дар за Карловското училище например.

В „Писмовник“ на Сава Доброплодни намираме Николай Т. Пулиев, записан с 3 бройки, Христо Д. Пулиев – 1 бр., и Николай Павлов Пулиев – 1 бр. (**таблица 1**). Посочените цифри вероятно подсказват, че става въпрос за книги, предназначени за лично ползване (1 бройка) или за подарък на роднина или приятел (имайки предвид трите бройки). В този тип литература също може да се открие информация, която е била от изключителна полза за търговеца „според новото време“⁽²⁶⁾. В своето съчинение Сава Доброплодни обръща специално внимание на търговските писма. Дава разяснение и конкретни примери. Освен това заявява, че „Първо правило, или първа глава и основание освен парите е почтенността“⁽²⁷⁾. Това изречение дава информация за менталитета, битуващ във възрожденското общество, и онова, което търговците от епохата са ценели⁽²⁸⁾.

В „Скороучащий французин“ (1863) също срещаме като спомоществователи от Пулиевата фамилия – „Н. Поллиев“, записал се от Букурещ за 4 бр., заедно с Христо Георгиев (също 4 бр.) и „Госп. Т. Х. Пулев“ – 1 бр., фи-

гуриращ като спомощник от Галац (**таблица 1**). Интересен е фактът, че и Е. Георгиев, и Н. Пулиев се подписали за 4 бройки, което подсказва, че част от изданията били предназначени за близки, роднини или приятели. Върху дейността на Тодор Хр. Пулиев ще се спра по-нататък. Важно е да се отбележи, че в посоченото съчинение читателят би могъл да намери граматика, разговорник, речник и писмовник. Сред примерните писма в раздела „Разны образцы за писма“ срещаме такива, които са свързани с търговските практики на възрожденските предприемачи: циркулярни (Circulaires), известителни (Des informations), полици (Lettres de change, Assignations), квитанции (Qiuittances)²⁹. Присъствието на Пулиеви във въпросното френско издание е породено от засиленото политическо, търговско и културно присъствие на Франция в европейския Югоизток през третата четвърт на XIX в.³⁰ Очевидно е, че разширените търговски контакти на Георгиеви след 1856 г. подтикнали Пулиеви да вървят в крак с модерната търговия и в този смисъл не бива да ни учудва спомоществателната активност в по-горе споменатото съчинение.

Особено внимание заслужава спомоществателната активност на Пулиеви, регистрирана в „Диплогафия“ (1850) на братя Караминкови и „Търговско ръководство“ в превод на А. Гранитски (1858 г.). Както личи от **таблица 1**, и при двете издания различни представители на Пулиевия род са се записвали като спомоществатели за 1 книга, което подсказва, че тези екземпляри са били предназначени за лично ползване. Това, от своя страна, е логично с оглед на факта, че Пулиеви се славели като едни от най-активните търговци през Възраждането и в този смисъл въпросните наръчници са им били необходими, за да актуализират и/или допълнят знанията си. И в двете издания фигурира личността на Стефан П. Василев (записал се също с по 1 бройка), който е бил съдружник на Пулиеви и Георгиеви. Ст. Василев е вписан и в двете книги като спомощник от Карлово, което подсказва, че е подпомагал своите партньори, пребивавайки във въпросния град. Запазени са и други документи, които потвърждават тази негова дейност³¹. В посоченото издание героите на настоящия текст са могли да открият информация за същността на диплогафията, различните видове счетоводна и търговска документация (разносна, дневна, главна книга, книга за писма), менителници и др. С тази богата справочна база въпросното търговско ръководство представлява едно ценно и полезно четиво за търговеца от епохата на Възраждането. Голям интерес представлява и преводът от гръцки на Анастас Гранитски, който предоставял полезна информация за търговията, икономическата география на Европа, използвани мерки и теглилки, счетоводство, основни видове документи и т. н.³² Интересни са и „прибавленията“ на А. Гранитски, където преводачът е допълнил информация за балканските владения на Османската империя³³. В този смисъл отново бих желал да отбележа, че многобройните документи, запазени в архива на братя Пулиеви, потвърждават факта, че представителите

на този род са имали стабилни познания по търговско счетоводство, аритметика и пр.

През 70-те години на XIX в. като щедър спомоществовател се изявява Тодор Хр. Пулиев (**таблица 1**). Той е третият син на Христо Т. Пулиев от втората му съпруга³⁴⁾. Първоначално учил в Карлово, след това в Пловдив при Найден Геров и в Букурещ – в гръцко училище. През 1862 г. завършил търговско училище във Виена и се утвърдил като виден за времето си търговец³⁵⁾. Определено може да се каже, че доброто образование, което тази личност получила, спомогнало за формирането му не само като добър търговец, но и като щедър меценат.

На първо място, желая да обърна внимание на една интересна податка, съдържаща се в писмо, изпратено от Константин Фотинов до Райно Попович с дата 10 март 1843 г.³⁶⁾ В това писмо К. Фотинов моли Р. Попович да поднесе поздрав на „твърде почтения господин **Т. Пульогу, за родолюбието на когото имам сведения по слух**” (курсивът е мой – И. Н.)³⁷⁾. По-нататък в текста авторът отправя следната молба към Райно Попович и Т. Пулиев (?): „**Смея да помоля колкото Ваша ученост, толкова и неговата родолюбива и ученолюбива душа да станете настоятели за географията, която ще се издаде и след малко ще се напечата на български, да съберете спомоществователи, които ще бъдат твърде радостни...**” (курсивът е мой – И. Н.)³⁸⁾.

Кой всъщност е Т. Пульогу? Може да се допусне, че К. Фотинов е имал предвид бащата на Христо, Николай и Иван – Тодор Пулиев. Той обаче починал „към 1828 г. на около 55-годишна възраст“³⁹⁾. В литературата е отбелязано, че става въпрос за Тодор Христов Пулиев – сина на Христо Тодоров Пулиев, роден през 1839 г.⁴⁰⁾ Ако приемем това твърдение за достоверно (става въпрос за 4-годишно дете!), то потвърждава констатацията на Никола Начов: „Мнозина, поласкани да видят имената си напечатани поне в книгата и тъй да оставят какъв-годе спомен у потомството – **прибързвали та записвали спомощници себе си, понякога свой жени и деца – дори и пеленачета – братя, сестри и други сродници** (курсивът е мой – И. Н.) и приятели, па и слуги“⁴¹⁾. От друга страна, както личи от писмото, К. Фотинов не се е познавал лично с Пулиеви, а е чул добри отзиви за Т. Пулиев (?), което ме кара да предположа, че може да става въпрос за някои от другите представители на рода – Христо, Николай или Иван (?) **Тодорови (Т.) Пулиеви**. Прави впечатление начинът, по който К. Фотинов характеризира Т. Пулиев (?) – като една „родолюбива и ученолюбива душа“⁴²⁾, което е податка за уважението, с което се е ползвал представителят на карловското семейство. Интересно е, че не откриваме членове на фамилията като спомоществователи в „Общое землеописание...“⁴³⁾. Може би не са проявили инициативност по различни причини⁴⁴⁾, не са успели да се запишат или пък имената им не са отпечатани в книгата⁴⁵⁾.

Евгения Давидова посочва важната роля на търговците в разпространението на вестници сред българското общество през Възраждането⁴⁶⁾. Изхождайки от косвените податки в споменатото по-горе писмо, бих добавил, че търговците са били „вербувани“ от изтъкнати интелектуалци (като К. Фотинов например), за да спомогнат за дисеминацията на книжовната продукция, използвайки своите запознанства, контакти и търговски/социални мрежи.

Със сигурност обаче срещаме Т. Хр. Пулиев в спомоществателните списъци на 6 учебни пособия в периода 1863 – 1875 г. (**таблица 1**). Първата книга е „Скороучащий французин“, за която стана въпрос. Тъй като Т. Хр. Пулиев е заръчал една бройка, става въпрос за лично ползване, което дообогатява представата ни за тази образована личност, проявяваща интерес към френския език. Тъй като посочената личност се е занимавала с търговия, бихме могли да предположим, че това учебно помагало е било от нужда за търговските му дела. От трите списъка научаваме, че синът на Христо Пулиев е предплатил издаването на екземпляри за важни през епохата на Възраждането институции – училища, женското дружество в Карлово, ученолюбивата дружина в Карлово. Освен това в два от списъците е записан с внушителния брой 144 книжни тела, които са предназначени „за училищата въ Карлово и по селата“. (**таблица 1**). Този тип щедри дарения също така са пример за гражданската активност на образованите и състоятелни българи, които записвали значителен брой екземпляри, които били изпращани на училища, читалища и пр. институции⁴⁷⁾.

Някои от представителите на Пулиевата фамилия са проявявали интерес към религиозната книжнина (*общо 6 книги, т. е. 13,33%*), поради което ги намираме като спомоществатели в съчинения с религиозно съдържание (**таблица 2**). Тази оценка важи за Николай П. Пулиев, който фигурира в няколко списъка с една бройка, което иде да покаже неговите интереси към религиозния тип книжнина. Освен това в „Повест или поучение християнское“ в превод на Петър Давидов на първо място в списъка със спомоществатели е записан „Г. Христо Т. Пулюглу надз. школски“ с пет броя книги. Книгата е издадена през 1855 г., но тогава Хр. Пулиев вече не е бил между живите⁴⁸⁾. Може да се предположи, че е станала грешка⁴⁹⁾ или че името му е било взето от списъка на друга книга и механично препечатано⁵⁰⁾. Възможно е също така включването на неговото име да е своего рода израз на уважение към починалия.

Особено интересни са онези книги с морално-дидактична насоченост и пособия, нужни на модерния буржоазен човек⁵¹⁾. Общият брой на тези книги е 10 (**22,22%**) (**таблица 2**). Наистина, техният брой не е голям, но списъците им със спомоществатели са твърде интересни. Откриваме 7 представители на Пулиевия род като спомощници в съчинението на Райно Попович „Христоития“ от 1837 г., като броят книги, с които са записани, варира между 1 и 4. Това

засилено присъствие на Пулиеви във въпросния списък може би се дължи на факта, че локалният патриотизъм ги е подтикнал да се запишат, подпомагайки делото на даскал Райно Попович⁵²⁾. Освен това след абаджийския еснаф в Карлово са отбелязани „Павли Колювич Полюглу“ и „Христо Д. Пулюглу“, което е също доказателство за това, че между Пулиеви е имало и занаятчии⁵³⁾. На следващо място забелязваме активна спомоществователна активност на Пулиеви в първото издание на „Месецослов или календар вечний“⁵⁴⁾. И тук става въпрос за 7 членове на голямата фамилия, като бройките варират между 2 и 10. Интересно е да се отбележи, че във въпросния списък се споменават имената на „Братя Д.: Пулюгларъ г. Христо, г. Василий и г. Петраки от Карлово“⁵⁵⁾. В случая вероятно става въпрос за наследниците на Димитър Николов Полихронов (Пулиев) – Христо, Васил и Петракий, т. е. Петър (?). Нито Христо Фъргов в родословното дърво на Пулиеви, нито Михаил Вългенов и П. Чолов отбелязват Петър като трети син на Д. Пулиев⁵⁶⁾.

В „Месецослов“ е включена информация, касаеща датите, на които се провеждат различните панаири в Българско, както и часовете, на които се намират Цариград и Свищов, от една страна, и редица градове в българските земи, подредени в азбучен ред, от друга⁵⁷⁾. Сред тях фигурира и Карлово, като е отбелязано, че този град се намира на 81 часа разстояние от Цариград и 29 часа от Свищов⁵⁸⁾. Тази, макар и лаконична, но практична, информация е била от полза на търговците от епохата на Възраждането, което обяснява голямата спомоществователна активност на Пулиеви. Известно е, че членовете на карловската фамилия са поддържали активни търговски контакти със свои „приятели“ в Свищов като Христо Попович и Боро Ненович, които отговаряли за експорта на различни занаятчийски и земеделски изделия във Влашко⁵⁹⁾.

Христо и Николай Т. Пулиеви се срещат като спомоществователи с по 1 книга в „Игиономия“ в превод от гръцки и френски на Сава Доброплодни. Интересът към този тип книжнина е също показателен за промяната в мисленето на българина през Възраждането и нуждата от подобен тип книги, които да задоволят нуждите на българската буржоазия.

Каталина и Виктор Велкулеску отбелязват в едно свое проучване, посветено на румънските спомоществователи, че през 30-те години на XIX в. занаятчиите и търговците проявявали засилен интерес към литература с филологически, педагогически и морален характер, тъй като съдържала конкретни насоки за социалноодобрено поведение⁶⁰⁾. Данните, приведени в **таблица 2**, потвърждават тезата на румънските учени. Както вече бе споменато, Пулиеви се явяват спомоществователи на първо място в 20 книги с педагогически характер и на второ място – в 10 старопечатни издания с морално съдържание. Засиленият интерес към този тип книжнина се дължи на процесите на обнова в икономиката, културата, образованието, бита⁶¹⁾. Според Дочо Леков „проникващите стоково-парични отношения предопределят появата на нови

обществени институти, на нов морал и светоглед“ на „нов статут в поведението, във взаимоотношенията в семейството и в обществото“⁶²). Смятам, че засиленият интерес към въпросния тип литература е пример за модернизацията в мисленето на възрожденските българи през XIX в.

Пулиеви се явяват и спомоществователи в 5 художествени произведения **(11,11%) (таблица 2)**. Онова, което е важно, е фактът че не само представителите на по-младата генерация Пулиеви, но и техните по-възрастни роднини като Христо и Николай Т. Пулиеви се явяват като активни спомоществователи, заинтересовани от този род литература. Пример за това е най-ранната книга – „История на великий Александра Македонца“ (1844) в превод от гръцки на Христо П. Василев Протопопович. Тъй като посочената личност е изтъкнат школски преподавател в Карлово, това обяснява активността на Хр. Т. Пулиев, характеризирани като „епитроп училищний“⁶³), записан с 5 бройки. За 10 бройки са записани „Г. Никола и Г. Иванчо синове Т. Пулиеви“⁶⁴). В списъка фигурират също така Васил Д. Пулиев, за когото вече стана дума – с 1 бр., и Никола П. Пулиев – също с 1 бр. Споменатите податки биха могли да насочат разсъжденията ми в няколко насоки. Първо – прави впечатление това, че през 1844 г. Хр. Т. Пулиев се изявява като училищен епитроп. Това показва, че през 40-те години на XIX в. Пулиеви се превръщат в много важен фактор в обществените животи на Карлово. Освен това спомоществователната им активност е признак не само за нарасналата икономическа мощ, но и за родолюбивия им дух. По-малките братя на Христо – Никола и Иван, също се изявяват като щедри спомоществователи, което се дължи на факта, че са проявявали интерес към този вид произведения. Такъв извод, мисля, е уместен и по отношение на спомоществованията на Пулиеви, записани в „Райна – княгина българска“, комедията „Михал“ от Сава Доброплодни, „Последни часове на живота на император Николай Първий“ **(таблица 1)**.

Пулиеви проявявали интерес към историята и фолклора на българските земи. (Вж. **таблица 2**, графа „Други“, където са включени 4 старопечатни издания⁶⁵), т.е. 8,9%, сред които: „Заради възрождение...“ и „Български народен сборник...“). Освен това уклонът на представителите на семейството към исторически съчинения е проявен във връзка с издаването на „Критически издирвания“, където са записани Н. Т. Пулиев, синът на Хр. Т. – Никола Хр. Пулиев, както и Лазар П. Пулиев и Димитър В. Пулиев. Интересът към това историческо съчинение и показателен, смятам, за пробуждането на българския народ и осъзнаването му като отделна нация със своя собствена древна и славна история.

Във „Венец азбучний“ (1863) за първи път се натъкнах на жена спомоществовател от Пулиевия род. Става въпрос за Мария Х. Пулиева – дъщеря на Хр. Т. Пулиев⁶⁶), записала се за 1 бройка. Освен Мария Хр. Пулиева и други женски представители от карловския род виждаме в списъка на „Български

народен сборник“. Става въпрос за: М. Н. Пулиева⁶⁷⁾, Мария В. Пулиева⁶⁸⁾, като се посочва, че са „От Карлово членове от Женското дружество“⁶⁹⁾. Тази податка е доказателство за все по-важната роля, която жената заемала във възрожденския публичен живот след 1856 г. Както показват най-новите проучвания, А. Пулиева и М. Н. Пулиева участвали активно в дейността на женското дружество „Възпитание“ в Карлово в периода 1869 – 1874 г.⁷⁰⁾ Известно е, че А. Пулиева била председателка, а дъщеря ѝ – М. Н. Пулиева – вероятно писарка на дружеството⁷¹⁾, чиято цел била да се грижи за образованието и възпитанието на жените. От тази гледна точка спомоществователната активност, посочена по-горе, не бива да ни учудва.

Според данните, обобщени в **таблица 3**, различни представители на Пулиевия род се явяват като най-активни спомоществователи в периода 1840 – 1849 и 1850 – 1859 г. съответно в 13 и 17 книги. Посочените цифри идат да покажат нарасналата роля на представителите на рода в просветния и културния живот. Не случайно най-големият син на Тодор Пулиев – Христо, както бе посочено, е титулуван като „епитроп училищний“ в „История на великий Александра Македонца“ (1844 г.). Въпросната ангажираност се дължи не само на това, че „те са чорбаджии, хора, тежки, възпитани в турския дух на достойнство“, които „водят една чорбаджийска социална политика на престиж, влияние и стопанско подпомагане всред населението“⁷²⁾, но и защото повеите на Новото време изисквали активна гражданска позиция⁷³⁾. В този смисъл не съм съгласен с внушенията в литературата, според които Пулиеви са привърженици само и единствено на старото, а пък техните роднини Георгиеви – на новото и прогресивното⁷⁴⁾. Въпросната спомоществователна активност е, мисля, доказателство за това, че традиционното и модерното съжителствали в мисленето на българина през епохата на Възраждането. Вписвайки тази активност в дебата за положителната/отрицателната роля на чорбаджиите във възрожденските процеси, мисля, че „случаят Пулиеви“ подкрепя становището на Михаил Грънчаров за това, че „сред радетелите на българската възрожденска книга са и чорбаджиите“⁷⁵⁾.

Данните, които са представени в последните две колонки на **таблица 3**, от друга страна, може би подсказват, че във връзка с по-ограничената обществена дейност и залаза на предприемаческите дела на Пулиеви⁷⁶⁾ динамиката в тяхната спомоществователна активност била много по-скромна (съответно срещаме ги два пъти в пет издания). Трябва обаче да се направи съществена уговорка, че именно в периода 1870 – 1875 г. изпъква личността на Т. Хр. Пулиев, записал се два пъти със 144 книжни тела, предназначени за дар.

В началото на текста споменах, че спомоществователските листове предлагат възможност за изясняване на въпроси, свързани с живота и професионалната ангажираност на дадената личност/и. Информацията, обобщена в **таблица 1**, предлага такава възможност. Членовете на Пулиевата фамилия са

записвани като спомоществатели както в родното Карлово, така и в Галац, Букурещ и пр., което подсказва къде са пребивавали през различни периоди от живота си. Освен това имената им са предшествани от следната титулатура „Ученици Школски“, „Словеснейшии“, „Почтенородни“/„Всепочтенни“ търговци, което е податка за това с какво са се занимавали.

Що се отнася до титулатурата, в коментираните старопечатни издания е следвана максимата, че гражданските лица следвали духовниците в даденото селище. Така например Христо Т. Пулиев е отбелязван често в началото на дадения списък след представителите на местното духовенство (или след името на изтъкнато светско лице, какъвто е случаят с „Месецослов..., 1840“, където след „почтенородний и любородний г. Георгий Лазаров и предстател оучения“ е записан Хр. Т. Пулиев)⁷⁷⁾ или пък на първо място⁷⁸⁾, което е още едно доказателство за голямото влияние, с което се е ползвал. Титулатурата, характерна за Хр. Пулиев, е следната: „почтенородний и любородний“⁷⁹⁾, „любороднейший и почтеннейший г. г. Христо Т. Пулиуглу и епитроп училищний“⁸⁰⁾, „родолюбивий“⁸¹⁾. Ангажиментите на Хр. Т. Пулиев по отношение на обществените дела в Карлово, смятам, проличават също от титулатурата му в „Първичка българска граматика“ от И. Богоров, където е характеризирани като „*Господ. им* (курсивът е мой – И. Н.) г. Христо Т. Пулиев“⁸²⁾. Брат му – Никола Т. Пулиев, с когото били съдружници във фирмата „Пулиев-Георгиеви“, също присъства на първо място в списъците или пък на едно от първите⁸³⁾. Ще посоча само един пример – в „Общи знания всекому человеку нужни“ непосредствено след Карлово е отбелязан „Благор. Гос. Никола Т. Пульовъ“⁸⁴⁾. Титулатурата и първото място говорят за високото му обществено положение и уважението, с което се е ползвал.

Особено внимание заслужават трите книги на гръцки език, където Н. П. Пулиев е спомоществател. Може да се предположи, че двете издания от 1837 г. са представлявали интерес за него и са му били нужни в училище. Тази скромна спомощствателна активност все пак потвърждава становището, че „всички те... са знаели гръцки език“⁸⁵⁾. Въпросното становище се подкрепя и от някои документи, запазени във фонда на братя Пулиев в БИА-НБКМ⁸⁶⁾. Що се отнася до интереса към „Εισαγωγή εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν γραμματικὴν ...“, трябва да се свърже с ролята на турския език като „правителствен“, като език, на който са написани пътните тескерета, тапиите, молбите и отговорите на османските административни власти⁸⁷⁾.

В заключение бих отбелязал, че списъците със спомоществатели представляват едно ценно градиво за изследователя на Българското възрождане. В немалко от тях срещаме различни представители на Пулиевия род като активни спомоществатели в продължение на четирдесет години. Убеден съм, че в многобройните архивни материали на братя Пулиев ще бъдат открити допълнителни данни за тяхната стопанска и обществена дейност.

БЕЛЕЖКИ

1. Поради ограничения обем на статията цитирам само: Капралова, Н. Спомоществателството – неделима част от литературния, културния и обществен живот през XIX в. — Вв: Възрожденският текст. Прочити на литературата и културата на Българското възраждане. В чест на 70-годишнината на проф. Дочо Леков. С., 1998, 228 – 234, където е цитирана и по-старата литература по въпроса.
2. В статията използвам варианта Пулиев/и. Само там, където дословно цитирам информация от старопечатна книга, посочвам фамилното име така, както фигурира в листа със спомоществатели.
3. Вж. например: Капралова, Н. Спомоществателството и нормата през Възраждането. — В: Историята и книгите като приятелство. Сборник в памет на Митко Лачев. С., 2007, с. 317, 331; Същата, Спомоществателите на Любен Каравелов. — В: Българското възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на общобългарския комитет и фондация „Васил Левски“, София, т. 7, 2005, 65 – 69.
4. Благодаря на госпожа Недка Капралова от Института за литература към БАН, която бе така любезна да ми предостави данни, касаещи периода 1835 – 1856 г., някои свои впечатления от събраната информация и разяснения по въпроса за общия брой на книгите на български език, издадени със съдействието на спомоществатели. Вж. бел. 6 в настоящия текст.
5. Става въпрос за Тодор Христов Пулиев и съчинението на Amy Black „Разкази за водата и за нейните свойства“ от 1875 г. Вж. **таблица 1**.
6. Въпросът за общия брой на книгите, излезли със спомоществование през епохата на Възраждането, заслужава специално внимание. Маньо Стоянов отбелязва в „Букви и книги“ ..., с. 166 цифрата 216. Дочо Леков споменава в „Литература. Общество. Култура. Пловдив, II изд., 1996“, с. 145 – 209 книги, а Недка Капралова първоначално – в публикация от 1998 г. (Спомоществателството – неделима част ..., с. 228), посочва 200 книги. По-късно в „Спомоществателството и нормата...“, с. 314 (статия, публикувана през 2007 г.), изтъква цифрата 202 книги. Аз се придържам именно към цифрата 202, доверявайки се на най-новото проучване – това на Н. Капралова, считайки го за най-многократно.
7. Стоянов, М. Стари гръцки книги в България. С., 1978, № 1318, 155 – 156; № 1330, 158 – 159, № 1997, 241 – 243.
8. Данова, Н. Нови данни за братя Мустакови. — В: Балканските измерения на фамилията Мустакови. Сборник с материали от международна научна конференция Габрово, 18 – 19 септември 2007 г. С., 2008, 124 – 125.
9. В графата „Учебници“ в **таблица 2** съм включил и двете търговски ръководства на братя Караминкови и А. Гранитски, тъй като този род литература е служила като учебническа книжнина. Вж. по този въпрос: Русев,

Ив. Български учебници по търговия от епохата на Възраждането (30-те – 70-те години на XIX в.) — ИП, 2003, 5 – 6, с. 72, 90. Тук фигурират също: „За въздухът и за неговото влияние на животните и растенията“ (1872), „Разкази за водата и за нейните свойства“ (1875), както и „Εισαγωγή εἰς τὴν Οἰκονομικὴν γραμματικὴν ...“.

10. Както в *таблица 1*, така и в хода на текста, заглавията на книгите ще посочвам в съкратен вариант. Пълните заглавия и всички библиографски данни за тях могат да бъдат намерени в труда на М. Стоянов „Българската възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806 – 1878“, Т. 1, С., 1957.
11. Русев, Ив. Български учебници ..., 43 – 48, особено, 46 – 47.
12. НБКМ-БИА, ф. 183 (Христо и Никола Тодорови Пулиев), а. е. 28 „Копия на писма“ (1839 – 1843).
13. Подробно вж. Чолов, П. Родът на Христо Ботев. С., 2000, 42 – 43.
14. БИА, ф. 22 (Найден Добревич Геров), оп. 1, а. е. 794.
15. Вж. Славенобългарское детоводство... Част IV Аритметическое руководство..., с. 44, 46, 47. Тъй като бе споменато името на И. Т. Пулиев, най-вероятно той е спомоществател в „Извод от физика“ (1849), където е отбелязан по следния начин: „Г. Юван Т. Полизов“ (*таблица 1*). В родовите бележки, съставени от Богдан И. Горанов – син на И. Т. Пулиев (Горан), е упоменато, че „баща му към 1847 – 1849 г. се пишел Пулезев“, което ме кара да допусна, че може би става въпрос за Иван Т. Пулиев. Вж. Въгленов, М. Родословието на Сава Огнянов. — ИДА, 1980, 39, с. 246.
16. Русев, Ив. Български учебници ..., 47 – 48.
17. Българска аритметика ..., с. 120.
18. Пак там, с. 121.
19. НБКМ - БИА, ф. 22 (Найден Добревич Геров), оп. 1, а. е. 794.
20. Пак там.
21. Русев, Ив. Учебниците..., с. 58.
22. Кратка всеобща история..., с. 350.
23. Пак там, с. 351.
24. Кратка всеобща история..., с. 351. Вж. също: Русев, Ив. Българските учебници..., с. 59.
25. Капралова, Н. Спомоществателството..., с. 329.
26. Взаимства от: Маджаров, М. Спомени. С., 2004, с. 71.
27. Писмовник..., с. 125, както и 150 – 155, където могат да се видят образци на различни видове писма.
28. Давидова, Е. Договори на български търговци за създаване на търговски сдружения през Възраждането. — Годишник на общобългарския комитет „Васил Левски“, Т. 2, 1996 – 1997, с. 173.

29. „Скороучащый французин...“, 274 – 283, 286 – 287.
30. Русев, Ив. Цит. съч., с. 68.
31. НБКМ-БИА, ф. 183, а.е. 32, 33, 34, 49; Пак там, ф.7, оп. 1, а.е. 218; НА-БАН, 34к, оп. 1, а.е. 26, л. 1, 145.
32. Търговско ръководство за търгуване... ; Русев, Ив. Счетоводната и търговско-правната литература на Българското възраждане. — Счетоводна политика, 2006, 1 – 2, 25 – 26.
33. Русев, Ив. Счетоводната и търговско-правната..., с. 26.
34. Родословно дърво на Пулиеви. — Исторически музей – Карлово, личен архив Христо Фъргов, Инв. № 1507; Чолов, П. Цит. съч., с. 57.
35. Вж. например: Йорданов, В. Дарители по народната ни просвета. Биографични бележки. Книга I, С., 1911, 188 – 189; Велев, С. Златна книга на дарителите за народна просвета. Книга I, Пловдив, 1907, 405 – 406; Чолов, П. Цит. съч., с. 57.
36. Вж. № 243. 1843 март 10, Измир. Писмо от Константин Фотинов до Райно Попович в Карлово. — В: Архив на Константин Георгиев Фотинов. Т. 2. Българска кореспонденция. Разчитане, коментар и предговор: Елена Садковска. Редактор: Надя Данова. С., 2012, 358 – 360.
37. Архив на Константин Георгиев Фотинов ..., 359 – 360.
38. Пак там, както и бел. 4 на с. 360.
39. Въгленов, М. Цит. съч., с. 246; Чолов, П. Цит. съч., с. 40.
40. Архив на Константин Георгиев Фотинов..., с. 360, бел. 3.
41. Начов, Н. Калофер в миналото. С., 1927, с. 349.
42. Архив на Константин Георгиев Фотинов..., с. 360.
43. Общее землеописание..., 210 – 234.
44. Вж. писмо № 350. — В: Архив на Константин Георгиев Фотинов. Т.1. Гръцка кореспонденция. Разчитане, превод на български, коментар и предговор Надя Данова. С., 2004, 722 – 723. Причина може да е възможността, засвидетелствана в друго писмо от ноември 1843 г., да се взимат книги от училището, колкото да се прочетат, след което ги връщали обратно. Вж. писмо № 35. — В: Архив на Константин Георгиев Фотинов. Т. 2. Българска ..., с. 78; Вж. също писмо № 82. — В: Архив на Константин Георгиев Фотинов. Т. 2. Българска..., с. 150.
45. Общее землеописание..., с. 236, където К. Фотинов споменава: *„За причина, която ще кажем доле, останаха много имена на стицателите не написани“* (курсивът е мой – И. Н.).
46. Davidova, E. Balkan Transitions to Modernity ..., p. 147.
47. Леков, Д. Цит. съч., 123 – 124.
48. Чолов, П. Цит. съч., с. 55. През същата тази 1855 г. „Г. Христо Θ Пулев“ е записан с 2 книги като спомоществател на „Церковна история“..., с. 273

в превод на Ав. Петрович и Григорий Гог.

49. Водител на взаимните училища от Сава Доброплодни, 1852, с. 90, където авторът отбелязва в бележка под линия: „Един ден мя нямаше в Земун като ся печатиха имената на Спомоществователите, толко погрешки станаха!“.
50. За тази практика научаваме от едно допълнение, което Сава Доброплодни е включил в списъка със спомоществователи на „Игиономията“, с. 225.
51. Взаимствам от Капралова, Н. Спомоществователството..., с. 317.
52. Взаимствам изрази от: Капралова, Н. Спомоществователството..., с. 331.
53. Чолов, П. Цит. съч., с. 32.
54. В таблица 1 съм включил и второто издание от 1842 г., където (с. 133) на първо място в списъка е посочен „Почтенный Г: Христо Георгиевъ (?) Пулюоглу“, подписал се за 2 книги. Вероятно става въпрос за Христо Тодоров (!) Пулиев.
55. Месецослов или календар вечний..., с. 107.
56. Родословно дърво на Пулиев. — Исторически музей – Карлово, личен архив Христо Фъргов, Инв. № 1507; Въгленов, М. Цит. съч., с. 246; Чолов, П. Цит. съч., с. 34.
57. Месецослов..., 84 – 88.
58. Пак там, с. 86.
59. Вж. например: Търговски тефтер на Евлоги Георгиев от 1839 г. – Исторически музей – Карлово, Инв. № 113, част III Копия писма; НБКМ-БИА, ф. 183 (Христо и Никола Тодорови Пулиев), а. е. 28 „Копия на писма“ (1839 – 1843 г.).
60. Velculescu, C. et V. Livres Roumains a listes de souscripteurs. (Premiere moitie du XIXe siecle). – Revue des Etudes Sud-Est Europeenes, 1974, XII, 2, 215 – 216.
61. Леков, Д. Цит. съч., с. 126.
62. Пак там.
63. История на великий Александра Македонца..., с. 167.
64. Пак там, с. 168.
65. Става въпрос за: „Заради възрождение...“, „Критически издирвания за историята българска“, „Халима...“, „Български народен сборник...“.
66. Чолов, П. Цит. съч., с. 56, 58 – 60.
67. Тя е дъщеря на Н. Т. Пулиев и Анна Пулиева. Вж. Чолов, П. Цит. съч., 62; Родословно дърво на Пулиев. – Исторически музей – Карлово, личен архив Христо Фъргов, Инв. № 1507.
68. Може би е дъщеря на Васил Димитров Пулиев, но в посочената литература в предходната бележка липсват каквито и да било сведения.
69. Български народен сборник..., с. VIII.
70. Подробно вж. Кирилова, А. Щрихи от създаването и началната дейност

- на женското дружество „Възпитание“ в Карлово. – В: Просвета и промяна. Сб. в чест на чл. кор. ст.н.с I ст. д. ист. н. Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия. С., 231 – 235.
71. Кирилова, А. Цит. съч., 234 – 235.
72. Гандев, Х. Една търговска къща от преди Освобождението. – Професионална мисъл, 1940, 2, с. 45.
73. Сравни: Капралова, Н. Спомоществователите на..., с. 68.
74. Гандев, Хр. Цит. съч., с. 43, 44 – 45; Глушков, Хр. Евлоги и Христо Георгиеви. Живот и дейност. С., 1982, 33 – 35; Стателова, Е. Евлогий Георгиев и свободна България. С., 1987, с. 7, 13 – 14.
75. Грънчаров, М. Чорбаджийството в българските земи през 50-те – 70-те години на XIX в. (По материали от възрожденската книжнина). – Известия на музеите в Северозападна България, 1992, т. 19, с. 61.
76. Вж. Глушков, Хр. Цит. съч., 34 – 35; Давидова, Е. „Земане-даване без мюхлюзлук“. Из търговската кореспонденция на Христо Тъпчилещов с Евлоги и Христо Георгиеви (1847 – 1874). – В: Дарителите Евлогий и Христо Георгиеви, С., 1998, 40 – 41.
77. Вж. например също: „Кратко начертание на всеобщата...“; „Христоития...“; „Диплография...“; „Месецослов или календар...“, 1840.
78. Вж. „Месецослов или календар..., 1842“; „Първичка българска граматика“, с. XIV, където четем: „*Госп. им (курсивът е мой – И. Н.)* г. Христо Т. Пулиев“ и „*Н. милост (курсивът е мой – И. Н.)* г. Николай П. Пулиев. Христо Т. Пулиев е записан на първо място, а брат му на трето след „Лачо-Карлово“ съответно с 5 и 1 бройки; „Болгарска аритметика...“.
79. „Месецослов или календар...“, 1840.
80. „История на великий Александра Македонца...“.
81. „Болгарска аритметика..., 1845“; Повест или поучение християнское.
82. Първичка българска граматика, с. XIV.
83. За него вж. Чолов, П. Цит. съч., 55 – 60; Вж. списъците в следните книги: „Райна, княгина българска“, „Критически издирвания...“; „Общи знания всякому человеку нужни. Прев. Стефан Колюв“, „Търговско ръководство за търгуване...“; „Кратка всеобща история. Прев. Георгий Йошев“.
84. Общи знания всекому человеку нужни..., с. 161. В издадената по-късно (през 1861 г.) „Кратка всеобща история“ в превод на Г. Йошев на първо място след Карлово са отбелязани „Г. Христо Д. Пульовъ и Никола Т. Пульовъ“ с по една бройка.
85. Въгленов, М. Цит. съч., с. 246; Чолов, П. Цит. съч., с. 40.
86. НБКМ-БИА, ф. 183, а. е. 28, л. 3 – 15; Пак там, а. е. 35; За ролята на гръцкия език като lingua franca на търговията на Балканите вж. Clogg, R. A Concise History of Greece. Cambridge, 1992, p. 23; Davidova, E. Balkan Transitions to Modernity and Nation-States ..., p. 33, 157 – 158, 162 – 163.

87. Русев, Ив. Цит. съч., с. 68.

Приложения

Таблица 1. Представители на Пулиевия род като спомоществатели на книги (1835 –1875)

Година	Автор и заглавие	Спомоществатели от Пулиевия род	Брой книги
1835	Славеноболгарское дете-водство. Част IV. Аритметическое руководство. От Неофит Бозвели и Емануил Васкидович.	Христо Теодорович Пулиоглу Иоанн Теодорович Пулиоглу	1 1
1836	Кратко начертание на всеобщата история. Иван Кайданов. Прев. Анастас Кипиловски	Почтенейший Г. Христо Теодоров Пулюглу	1
1837	Христоития от Райно Попович	В Карлово „Любоброднейший и Почтенейший Г.Г. Христо Т. Пулиоглу Ученици Школски. Словеснейший г. Николай и Лазар братя сущии и сино-ве Павлови Пулювич Рофет абаджийски Почтеннейший Г. Павли Колювич Полюглу Почтенейший Г. Христо Д. Пулюглу В Галац. Почтенейший Г. Василий Димитриевич Пулиоглу от Карлово Почтений Г. Петраки Димитриев Пулиоглу от Карлово	2 2 2 4 1 1
1837	Μηνολόγιον παντοτινὸν ἀκριβεστάτον ἐν ᾧ περιέχονται καὶ αἱ κατ' ἔτος Νεομηνίαι, ἔτι δε καὶ πασχάλια ἀρχόμενα ἀπο 1834 λήγοντα δε ἕως τοῦ 1988 ... ἐρανισθέντα παρὰ Γεωργίου Π. Κωνσταντίνου ...	Συνδρομηταὶ Τοῦ Καρλόβου: Νικόλς. Παυλίδη Πούλιογλ.	1 (?)
1837	Ταμεῖον Ἀνθολογίας περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν ... παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου ... τρίτον ἐκδοθ. Παρὰ θεοδώρου Παπᾶ Παραάσχου.	Συνδρμηταὶ Ἐν Καρλόβου: Ο Εντιμότατος Κ. Νικόλαος Π. Πούλιογλου	1 (?)

1840	Месецослов или календар ... от Хр. К. Сичан – Николов	Почт: и родолюбивий Братя синове П: Пулиоглу, г. Николай, г. Лазар и г. Христо от Карлово Въ Галац. Почтенородний г. Братя Д.: Пульоглар г. Христо, г. Василий и г. Петраки от Карлово Почтенородний г. Николай Теодорову Пульоглу Родолюбивите в Карлово Почтено- родний и любородний г. г. Христо Θ. Пулыглу	10 3 2 3
1842	Месецослов или календар..., от Хр. К. Сичан-Николов	В Карлово Почтенний г. Христо Геор- гиев Пульоглу	2
1842	Заради възрождение новой болгарской словесности или науки... от Венелин. Превод на М. Кифалов	Из Галац Гг. Братя Николай и Лазар П. Пульовци (Из Карлово)	10
1843	Всеобща география за деца- та. Превод Ив. А. Богоров.	Всепочтенните търговци: В Галац. Всепочтенните търговци Евлогий Георгиев; Николай П. Пульов В Букурещ Всепочтенните търговци: Лазар П. Пульов Г. Христо Георгиев от Карлово	1 1 1 1
1843	Стихийна аритметика от г. Ат. Гераки. Превод Сава Радулов.	В Карлово: Христо Т. Пулыглу	1
1844	Православное учение или сокращено христианско бо- гословие. Превод Иларион Макариполоски.	Галац Николай П. Пулев Кар.	1
1844	История на великий Алек- сандра Македонца... Пре- вод на Христо поп Василев Протопопович	В Карлово Любороднейший и поч- тенейший гг. Христо Т. Пулиуглу и епитроп училищний Благороднейший и почтенейший Господари братя лю- безний и едноутробний Г. Никола и Г. Иванчо синове Т. Пулиеви Любороднейший Васил Д. Пулиев В Цариград: Почтенний Г. Никола Пав- люв от Карлово	5 10 2 1
1844	Първичка българска грама- тика от Иван Богоров	Лачо-Карлово. Господ. им г. Христо Т. Пулиов Н. милост г. Николай П. Пулиов	5 1
1845	Две советователни слова... Превод Иван Стоянов	Карлово Христо Б. Пульовлу Никола Б. Пулюв Любород. Г. Христо Пул.	1 1 2

1845	Българска аритметика... от Хр. К. Сичан-Николов	В Галац: Г. Евлогий от Карлово Лазар П. Пулюв от Карлово В Карлово: „Родолубивий Г. Христо Т. Пулюв Родолубивий Христо Д. Пулюв Родолубивий Никола Т. Пулюв Взаимноучител Лазар Т. Пулюв дар	3 1 5 3 1 1
1846	Игиономия, сиреч правила..., Превод Сава Доброплодни	Карлово. Поч: Г. Христо Т. Пулюв Слов: Г. Райно П. П. Г. Николай Т. Пулю	1 1 1
1847	Цветособрание на сичкото презгодишно церковно богослужение... от Николай Триандафилов	Галац Николай и Лазар Пулиев	1
1849	Извод от физика. Найденов Геров.	В Карлово: Г. Никола П. Пулев Г. Христо Д. Пулев Г. Иован Т. Полизов	1 1 1
1850	Наполеон Бонапарт... Превод Христати Драганович	Галац Бр. Никола и Лазар П. Пулюв	1
1850	Диплография... от Стоян и Христо Караминкови	В Галац. Г. Братя Никола и Лазар Пулевци В Карлово: Г. Христо Т. Пулев Г. Николай Т. Пулев Г. Стефан П. Василев Г. Христо Д. Пулев Г. Васил Д. Пулев	1 1 1 1 1 1
1852	Водител на взаимните училища от Сава Доброплодни	Карлово: Евлогий Георгиев Николай Т. Пулиев Христо Д. Пулиоглу Николай Павлов Пулев	1 1 1 1
1852	Райна, княгина българска... Превод Йоаким Груев	В Карлово родол. Г. г. Николай Т. Пулев Николай П. Пулев	2 1
1853	Писменик (Писмовник) от Сава Доброплодни	В Карлово Николай Т. Пулюв за училището Хр. Д. Пулюглу Никол. Павл. Пулев	3 10 1 1
1853	Михал. Комедия... от Сава Доброплодни	В Карлово Г. Евлогий Георгиев Ник. Т. Пулюв Хр. Д. Пулюглу Ник., Павл., Пулев	2 2 2 1

1853	Критически издирания за историята българска от Ю. И. Венелин... Превод Ботьо Петков, Част II.	Карлово. Г. Николай Т. Пульев – Г. Евлогий Георгиев Николай Хр. Пульев Галац. Г. Лазар П. Пульев от Карлово Димитрий В. Пульев от Карлово	2 2 1 1 1
1855	Церковна история... прев. Ав. Петрович и Григорий Гог	Карлово Г. Христо Θ. Пулев	2
1855	Повест или поучение християнское... прев. Петър Давидов	Карлово: Родол. Г. Христо Т. Пулюглу надз. школски	5
1855	Общи знания всякому человеку нужни. Прев. Стефан Колюв	Карлово Благор. Гос. Никола Т. Пулюв	2
1856	Кратко землеописание... от Георги Економов	Николай Т. Пулиев Христо Д. Пульов Васил Д. Пульов Никола П. Пулев Въ Яш Г. Лазар П. Пулев от Карлово	3 5 2 2 1
1856	Последни часове от животат на император Николай Първий. Прев. Георги Йошев	В Галац Почтенородни търговци: Евлогия Георгиев Лазар П. Пульов от Карлово	10 5
1857	Галерия из Монтиновски премии... Прев. С. Радулов	В Галац Евлогий Георгиев Лазар П. Пулюв от Карлово	3 2
1857	Ковчег цветособрания от Ан. Иванов.	Карлово Почтенородний Г. Христо Д. Пулев	2
1858	Търговско ръководство... Превод А. П. Гранитски.	В Карлово. Г-н Николай Т. Пулиев Г-н Христо Д. Пулиев Николай П. Пулиев Стефан П. Василиев В Галац. Г- н Лазар П. Пулиев от Карлово	1 1 1 1 1
1858	Писма за службата божия... прев. И. Владикин.	Карлово Г. Никола Павлев Пулев Благор. Христо Д. Пулюв	1 1
1858	Εισαγωγή εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν γραμματικὴν ὑπὸ Μουσταφᾶ Ρασὶμ τοῦ Σαμουρκάση. Εξεδ. δαπανη Ἱγνατιοῦ ἀρχιδιακ. τοῦ πρώην Φίλιππουπόλεως νῦν δε Σμύρνης.	Συνδρομηταὶ Ἐν Καρλόβω: Νικόλαος Πούλιογλους	1

1861	Кратка всеобща история. Превод от руски Георгий Йошев	Никола Т. Пульов Христо Д. Пульов	1 1
1862	За должностите (Пелико). Прев. Д. Тошкович	В Галац Лазар П. Пулиев	3
1863	Скороучащий французин... от Ив. П. Чорапчиев и В. Д. Марков	Букурещ. Госп. Хр. Георгиев Госп. Н. Поллиев Галац Госп. Т. Х. Пулев	4 4 1
1863	Венец азбучний... Прев. И. Вълков	Карлово: Марийка Христо Пулиева Васил Д. Пулиев	1 1
1864	Халима или баснословни.... Прев. И. Мънзов	В Галац Богдан Ив. Горанов	1
1872	За въздухът... Л. Каравелов	Одеса Тодор Пулев за училищата в Карлово и по селата	144
1872	Български народен сборник... от Василия Чолакова. Част I.	От Карлово членове от Женското дружество: Мария Н. Пулиева, Мария Х. Пулиева, Мария В. Пулиева" От Одеса Т. Пулиев: за в Карлово на Женското дружество, за Ученолюбивата Дружина, за училището и за себе си	1 1 1
1873	Кратка елементарна геометрия... Превод от руски Иван Гюзелев	Одеса Тодор Пулиев	5
1874	Ръководство към физиката. Съставено от И. Гюзелев	Одеса Т. Пулиев	5
1875	Аму Black Разкази за водата и за нейните свойства („Детска библиотека“, № 4)	Одеса Тодор Пулев за училищата в Карлово и по селата	144

Таблица 2. Брой на книгите със спомоществатели от Пулиевата фамилия според жанровите особености (1835 – 1875)

Религиозно съдържание	Учебници	Морално-дидактична насоченост; пособия, нужни на модерния буржоазен човек	Художествени	Други	Общ брой книги
6 (13, 33%)	20 (44, 44%)	10 (22, 22%)	5 (11, 11 %)	4 (8, 9 %)	45 (100%)

Таблица 3. Динамика на спомоществователната активност на Пулиеви по години (1835 – 1875)

Години	1830-1839	1840-1849	1850-1859	1860-1869	1870-1875
Брой книги, в които Пулиеви се явяват като спомоществователи	5	13	17	5	5

PULIEVI' SUBSCRIPTION ACTIVITY DURING THE REVIVAL PERIOD

Abstract. Subscription lists in old printed books have been valued as an important primary source for reconstruction in the sphere of cultural, economic and social history. They are also valuable for historians because they contain data for genealogical research. Bulgarian historiography has made a lot of efforts to research this material but still there are scientific problems which must be investigated comprehensively. This is the case with the subscription activity of the members of Pulievi family from the town of Karlovo. In existing literature there are some clues devoted to Pulievi's subscription activities but there is now comprehensive research. From this point of view, I will scrutinize the subscription lists in 45 books from the period 1835 to 1875 (42 in Bulgarian and 3 in Greek). We may encounter different members of Pulievi family as subscribers in textbooks, books with moral and religious content and fiction. Pulievi were much more active during the 1840s and 50-s probably because of their economic prosperity and considerable public role. Contrary, during the 1860s and 70s their subscription activity was much more modest. I would like to emphasize that during the period 1872-1875 the most active subscriber was Todor Hristov Puliev. To conclude, I would like to point out that subscribers' titles which we encounter in the subscription lists confirm people's respect of Pulievi during the Revival Period.

✉ **Ivaylo Naydenov, PhD Student**
Faculty of History
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: ivo_ngdek@abv.bg